

Socialkonstruktionismen som myt

MICHAEL THOLANDER

Klas Roth inleder sin dekonstruktion av socialkonstruktionismen i *Pedagogisk Forskning i Sverige* nr 2/2006 med att dekonstruera mig som forskare. Han utför därmed en sådan moralisk attack som jag gjort till ett av mina forskningsintressen. Jag tänker inte tvista om huruvida Roths karakterisering av mig kan anses befogad eller inte, utan nöjer mig här med att främst behandla frågan om socialkonstruktionismen, som upptar en stor del av hans debattinlägg.

Först vill jag bara klargöra att jag i två väsentliga avseenden står fast vid mina argument. För det första vidhåller jag min tes om att det finns en risk för att det deliberativa samtalet ensamt får beteckna det som betraktas som »moralisk diskurs» i skolan, även om Roth (2006 s 165) anser sig vara personligen oskyldig till detta. Tidigare har den kohlbergiska moralforskningen lagt beslag på vad som ska betraktas som moralisk diskurs och har då reducerat den till »rättvisa» (se Kohlberg 1976). Jag ville, genom min artikel i *Pedagogisk Forskning i Sverige* (2/2005), bland annat bidra till att deliberativa teoretiker inte ohejdat kan tillskansas sig en motsvarande hegemonisk position i den svenska värdegrundsdebatten.

Denna kritik av det deliberativa projektet innebär naturligtvis inte att den öppna syn på moral som jag förespråkar inte skulle vara utan egna problem. Det finns exempelvis en uppenbar risk att allt, i en eller annan mening, blir moral. Den stora fördelen är dock att den öppna ansatsen tillåter ett mycket mer komplext moralbegrepp, där moral blir något mycket mer än rättvisa, normöverföring eller skolning i vissa sätt att tala. Att döma av de reaktioner som detta breddade moralbegrepp väcker, verkar det verkligen vara fråga om en kopernikansk revolution.

För det andra vidhåller jag att samtalsanalysen på många sätt är betydligt mindre normativ än mycket annan moralforskning. Jag ser detta som en stor fördel med ansatsen och bygger mycket av min kritik mot tidigare forskning kring detta argument. Att jag i huvudsak skulle hålla mig till att kritisera Thomas Englund, som Roth verkar vilja få det till, har jag därför liten förståelse för. Min kritik riktar sig generellt mot sådana ansatser som riskerar att bli moraliserande, och i synnerhet mot tillämpningar som minner om den kohlbergiska moralforskningen. I de markerna rör sig definitivt Roth, exempelvis

då han vill »undersöka kvaliteten på deliberation mellan berörda parter» (s 168), och han omfattas således av min kritik.

Roth (2004) har också tidigare visat att han lätt hamnar i analyser där olika brister pekas ut hos de studerade individerna: »den strategiska och instrumentella rationaliteten präglar undervisningssituationen i klasserna» och »[k]ommunikativt handlande förefaller därmed vara obefintligt» (s 97); »ömsesidigheten uppmuntras inte av ... lärare» (s 98); »det är sällan kunskap, värden och handlingsnormer motiveras av det bättre argumentet» (s 99). Att deltagarna kanske aldrig strävade efter att agera deliberativt, eller kanske inte delar det deliberativa projektets värderingar, verkar inte slå Roth. Säkerligen finns det också många elever som gärna häcklar den deliberativa pedagogiken, precis som amerikanska elever ofta visat sig göra som svar på ytliga försök till karaktärsfostran (Romanowski 2003).

Så till frågan om socialkonstruktionismen (Burr 2003, Gergen 1994, Shotter 1993). Även om Roths davidsonska resonemang inte hör till de enklaste kan man ändå urskilja minst tre kritiska invändningar mot socialkonstruktionismen: (i) att även socialkonstruktionismen måste betraktas som en social konstruktion, (ii) att socialkonstruktionismen är relativistisk, samt (iii) att socialkonstruktionismen förnekar existensen av en av människan oberoende värld. Låt mig kort behandla var och en av dessa punkter, som ofta använts för att dekonstruera socialkonstruktionismen (jfr Linell 1996, Nightingale & Cromby 1999, Parker 1998). Naturligtvis speglar framställningen min egen läsning av socialkonstruktionismen, och det är viktigt att påpeka att det är fråga om ett familjelikhetsbegrepp som rymmer många olika tolkningar och tillämpningar.

För det första är naturligtvis socialkonstruktionister de första att erkänna att även socialkonstruktionismen är en social konstruktion. Det finns ingen förutsättningslös kunskap, och socialkonstruktionismen bevisar sig inte genom att undanta sig från sina egna premisser, utan genom de forskningsresultat som ansatsen genererar. Om en socialkonstruktionist skulle hävda att socialkonstruktionismen upptäckts som en sann aspekt av en reell värld, skulle denne naturligtvis slå undan benen för sig själv. Så medan Roth söker efter »legitima skäl» (s 166) för att tro på en viss konstruktion, låter socialkonstruktionisten sig nöja med att studera hur konstruktioner, stora som små, uppkommer, används, reproduceras, förändras, undermineras, upphör och så vidare. Detta skulle naturligtvis kunna inbegripa studier av socialkonstruktionismen som sådan (jfr Hacking 1999). Socialkonstruktionismen är en myt tillräckligt stor för att omfatta sig själv.

För det andra är socialkonstruktionismens relativism inte så provocerande som man av Roth kan förledas tro. Socialkonstruktionismen reducerar inte frågan om sanning till »korrekthet i tillämpningar mellan språkanvändare», som Roth (2006 s 168) hävdar, utan sätter snarare sanningen inom parantes. Sanningen är förvisso ofta viktig för de studerade individerna själva, och därmed ett intressant område för studier, men för analytikern är den en icke-fråga (Edwards, Ashmore & Potter 1995). Principen om »(etno)metodologisk indifferens» (Garfinkel & Sacks 1970) eller »metodologisk relativism» (Potter 1996) syftar just till att avhålla analytikern från att använda sig av sina

spontana reaktioner på data som ett sanningskriterium. Samma princip används av historiker som önskar skildra det förgångna utan att blanda in samtidens efterklokhet (se Nilsson 1988).

Det är här också viktigt att påpeka att en socialkonstruktionistisk, postmodern moral inte alls behöver vara så relativistisk som man kan tro. Ofta kan man se postmodernister (t ex Bagnall 1998, Bauman 1997, Benhabib 1992) landa i samma normativa luftslott som vilka realister som helst. Detta visar hur svårt det är att inte tro, att inte hävda sanningen, att inte förespråka en högre moral. Gör man det inte explicit, gör man det ofta implicit (jfr Bergmann 1998, Jayyusi 1991, Luckmann 2002).

För det tredje, slutligen, förnekar inte socialkonstruktionismen existensen av en objektiv, materiell värld med »kausala relationer» (Roth 2006 s 167) till våra perceptioner och föreställningar, som Roth verkar vilja få det till. Men precis som med sanningen är den eventuella existensen av en materiell värld och dess påverkan på oss en analytisk icke-fråga. Framför allt försöker man inom socialkonstruktionismen undvika att utgå ifrån att man som forskare skulle ha en exklusiv tillgång till den objektiva världen, och särskilt då i relation till de studerade individerna.

Uppgiften är istället att analysera hur människor tillsammans skapar, tillrättalägger eller begripliggör världen (Edwards 1997, Garfinkel 1967, Potter 1996). I detta kan förvisso ingå att man studerar hur individer försöker påvisa att de har en exklusiv tillgång till världen, exempelvis för att övertyga i ett deliberativt samtal, men det går naturligtvis inte att avgöra om så verkligen är fallet. Socialkonstruktionismen har inga pretentioner på att uttala sig om hur det »verkligt» ligger till – bortom deltagarnas horisont och bortom konstruktionerna.

Det är dock viktigt att påpeka att bara för att man säger att något är socialt konstruerat betyder inte det att detta »något» egentligen inte finns. Sociala konstruktioner, exempelvis deliberativa praktiker, är högst verkliga, både i sina konsekvenser för människor och för människors upplevelser av världen. Sociala konstruktioner har också ofta en lång historia bakom sig, vilken kan avtäckas genom genealogiska studier (se Foucault 1971, 1975, 1988).

Roths deliberativa pedagogik är en neokantiansk lära i moral- och demokratifostran, och den har således en erkänd tradition att luta sig emot. Jag förespråkar istället en alternativ lära om moral, som i förlängningen lutar sig mot en föraktad sofistisk tradition. För analytiker i den förra traditionen framstår moralen som mer eller mindre given, för analytiker i den senare visar den sig i vardaglig interaktion. Vi får väl låta våra läsare avgöra vem av oss som kan anses besitta de förment bättre argumenten för och emot respektive ansats. Någon samförståndsprocedur tycks i alla fall inte göras aktuell i detta fall, och inte heller någon kompromiss. Sådana är mycket lättare att åstadkomma i teorin än i praktiken. Men man kan också fråga sig hur viktigt det egentligen är att komma överens om saker. Är det inte ganska trevligt att munhuggas över intressanta värdegrundsrelaterade frågor utan att behöva komma överens?

LITTERATUR

- Bagnall, R. 1998: Moral education in a postmodern world. Continuing professional education. *Journal of Moral Education*, 27(3), 313–332.
- Bauman, Z. 1997: *Skärvor och fragment. Essäer i postmodern moral*. Göteborg: Daidalos.
- Benhabib, S. 1992: *Autonomi och gemenskap. Kommunikativ etik, feminism och postmodernism*. Göteborg: Daidalos.
- Bergmann, J. 1998: Introduction. Morality in discourse. *Research on Language and Social Interaction*, 31(3/4), 279–294.
- Burr, V. 2003: *Social constructionism*. London: Routledge.
- Edwards, D. 1997: *Discourse and cognition*. London: Sage.
- Edwards, D., Ashmore, M. & Potter, J. 1995: Death and furniture. The rhetoric, politics and theology of bottom line arguments against relativism. *History of the Human Sciences*, 8(2), 25–49.
- Foucault, M. 1977: Nietzsche, genealogy, history. I D. Bouchard (red): *Language, counter-memory, practice. Selected essays and interviews*. Oxford: Basil Blackwell.
- Foucault, M. 1988: Technologies of the self. I L. Martin, H. Gutman & P. Hutton (red): *Technologies of the self. A seminar with Michel Foucault*. London: Tavistock.
- Foucault, M. 1991: *Discipline and punish. The birth of the prison*. London: Penguin.
- Garfinkel, H. 1967: *Studies in ethnomethodology*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Garfinkel, H. & Sacks, H. 1970: On formal structures of practical actions. I J. McKinney & E. Tiryakian (red): *Theoretical sociology. Perspectives and developments*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Gergen, K. 1994: *Realities and relationships. Soundings in social construction*. Cambridge: Harvard University Press.
- Hacking, I. 1999: *The social construction of what?* Cambridge: Harvard University Press.
- Jayyusi, L. 1991: Values and moral judgment. Communicative praxis as moral order. I G. Button (red): *Ethnomethodology and the human sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kohlberg, L. 1976: Moral stages and moralization. The cognitive-developmental approach. I T. Lickona (red): *Moral development and behaviour*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Linell, P. 1996: *Socialkonstruktionismen som social konstruktion*. (Arbetsrapport 1996:4) Linköping: Linköpings universitet, Tema Kommunikation.
- Luckmann, T. 2002: Moral communication in modern societies. *Human Studies*, 25(1), 19–32.
- Nightingale, D. & Cromby, J. (red) 1999: *Social constructionist psychology. A critical analysis of theory and practice*. Buckingham: Open University Press.
- Nilsson, G. 1988: Historia som humaniora. *Historisk Tidskrift*, 108(1), 1–13.
- Parker, I. (red) 1998: *Social constructionism, discourse and realism*. London: Sage.
- Potter, J. 1996: *Representing reality. Discourse, rhetoric and social construction*. London: Sage.
- Romanowski, M. 2003: Through the eyes of students. High school students' perspectives on character education. *American Secondary Education*, 32(1), 3–20.
- Roth, K. 2004: Deliberativ pedagogik och deliberativa samtal som värderingsprocedur. I R. Premfors & K. Roth (red): *Deliberativ demokrati*. Lund: Studentlitteratur.
- Roth, K. 2006: Dekonstruktion av socialkonstruktivism. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 11(2), 162–169.
- Shotter, J. 1993: *Conversational realities. Constructing life through language*. London: Sage.